

Природонаучни преживелици около Варна

Еберхард Унджиян

Владимир Попов – бай Владо беше географ, добър познавач на карста и пещерите, отличен популяризатор, илюстрирал всичките си книги със собствени снимки. Неведнъж сме се срещали на терена, натоварени като кираджийски мулета, аз с грамадна раница, той – освен с раница и с теодолит.

Околностите на Варна предлагат и предостатъчно групи интересни срещи! Заедно с колежата Таню Мичев, през шестдесетте и седемдесетте години на миналия век неведнъж сме водили на лятна практика студенти от университета гр. Грайфсвалд, бивша ГДР. „Побитите камъни“ за тях бяха цяло чудо – колони от различна форма и размери, сякаш израсли от пясъка. Поради не особено благоприятните условия птичето население там не е разнообразно. Регистрирахме чучулиги (*Alauda arvensis*),

На едно място бях писал: „Няма скучни и безинтересни места. Търси и ще намериш – разбира се, ако знаеш какво и как да търсиш.“ Това се отнася и за Варна и околностите. Ще оставим описанието и обяснението на „Побитите камъни“ на многобройните туристически справочници и на книгата на В. Попов и В. Кангжева (1984): „Природни красоти в България“.

каменарчета (*Oenanthe oenanthe*), авлига (*Oriolus oriolus*) и сме намирали гнезда на гроздове, черен и поен. Гнездото на черния (*Turdus merula*) е госта едро за пойна птица. Около 15 – 20 см външен

диаметър, има слой земя и е постлано вътре с треви и коренчета. А това на пойния грозд (*T. philomelos*) лесно се познава по вътрешната „замазка“ от гнила гървесина (гървесна труха), замесена със слюнка – единствено сред нашите птици. За разлика от черния грозд при него яйцата се отлагат направо на тази замазка. Храната на черния грозд е разнообразна – червеи, насекоми, охлюви и горски плодове. Тази на пойния е подобна, но с много черупчести охлюви, разкълвани на удобни за това плоски камъни. Виждали сме и чували и кукумявка (*Athene noctua*). Макар и „нощна птица“, тя често е активна и през деня. Както е

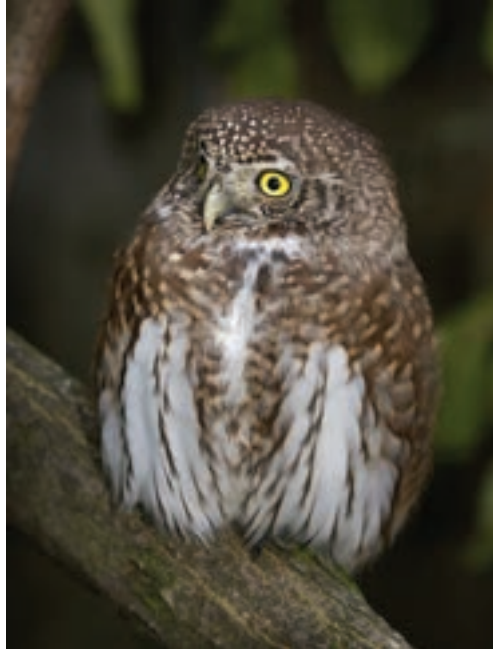
Побитите камъни. Каменният феномен е първата официално обявена природна забележителност в България (1937г)

известно, совите поглъщат плячката си цяла или най-много разполовена. Почистените от стомашните сокове кости, оваляни в косми и пера от погълнатите животни във вид на „саламчета“, се повръщат обратно и затова се наричат изплювки или погадки. Винаги ми е било безкрайно увлекателно да ги разчепкам с пинсета. От тях може да се научи – и то без залагане на капани – какви животинки населяват гадена местност. Това, разбира се, беше поучително и за водените от нас студенти. Имаше голямо количество хитинови останки от насекоми, напр. бръмбари и много други. В 32-те намерени тогава погадки установихме по черепите общо 3 белоко-ремни белозъбки (*Crocidura leucodon*). Те също са гребни бозайници, но насекомо-ядни, а не гризачи. Освен тях 14 си-ви полевки (*Microtus arvalis*), 7 обикновени полско горски мишки (*Sylvaeus sylvaticus*) и една „домашна“ мишка (*Mus abotti*). Последният всъщност е самостоятелен

диво живеещ вид, който никога не влиза в човешки жилища. Всички уловени от кукумявките из околните ниви. Полевките са главната храна на повечето сови. Кукумявката освен това „набляга“ и на

Пойният дрозд долита в България през март и отлита през октомври

Кукумявката в античната митология се смята за символ на мъдрост

насекоми. А за чухала (*Otus scops*), чието мелодично „кльо-кльо“ също чувахме тогава, насекомите представляват главното меню. Но той, за разлика от останалите сови, през зимата ни напуска.

Освен птиците около „Побитите камъни“ ни зарадваха и яркоцветните зелен (*Lacerta viridis*) и ивичест гушер (*L. trilineata*). Мъжките са със съответно синя и жълта гушка. И също така синурник или още жълтокорем смок (*Coluber jugularis*), една от най-егрите ни змии. С пинсета много внимателно хванах една 12-сантиметрова сколопендра (*Scolopendra cingulata*). Тя се опита да ме „ущипе“ с последния си чифт крака (те са 21 и не случайно турското ѝ име е „кърк кая“ – четиридесет крака). Челюстите ѝ, кухи подобно на инжекционни игли, сърповидно извити, са свързани с отровни жлези. Ухапването ѝ е болезнено. А понякога може да предизвика и опасни усложнения. По време на една морска практика със студенти на Юг от Бургас, асистентът ни по невнимание се остави да бъде ухапан. Още вечерта той получи силни болки с висока темпе-

ратура и ръката му се погу до рамото. Едва след няколко дена отокът спадна, за щастие без по-нататъшни лоши последствия.

Един наш колега зоолог – Венелин Бешовски, през онези години бе написал една малка научнопопулярна книжка за насекомите по Черноморието. По нея се ръководихме и ние при нашите посещения и наблюдения. Отново се хвърля на очи голямата разлика на нашата Природа спрямо тази на Средна Европа. Не случайно навремето България, като най-югоизточната територия, достъпна за гражданите на ГДР, беше цел не само на туристи, но и на много естественици и природолюбители. Със студентите правим една сутрешна разходка покрай брега. Срещаме богат и разнообразен насекомен свят. Между многото полутвърдокрили, бръмбари и мухи намерихме и „пясъчния разбойник“ скарит (*Scarites terricola*). Ние също успяхме да го снимаме – блестящо черен, дълъг около 2 см бръмбар, с разширени и назъбени отвън пицали на предния чифт крака. С тяхна помощ си изкопава отвесни гупки във влажния пясък, в солените почви, под някой камък или груго скришно място. Там прекарва геня, а през нощта излиза на лов. Въоръжен със здрави, закривени, но неотровни челюсти улавя най-различни насекоми, но особено обича да се полакоми с тлъстите ларви на мухи, развиващи се в телата на изхвърлени от вълните умрели миги. Ивичестата графозома (*Graphosoma lineatum*) с черни надлъжни ивици по червеното тяло, ще намерим по много сенникоцветни растения по Черноморието, напр. приморския копър (*Crithmum maritimum*), морския ветрогон (*Eryngium maritimum*). Оцветяването ѝ не е случайно – то е предупреждение за твърде неприятния ѝ вкус. Птица, опитала веднъж това

полутвърдокрило насекомо, след това ще го избягва! Еуридемата (*Erydema spectabilis*), също така ярко оцветена, често спхожда кръстоцветни, като напр. морската горчица (*Cakile maritima*) или морското зеле (*Crambe maritima*). Те всички са жители на крайморските пясъци, т.н. псамофити (от гръцки псамон – пясък). По-егри и затова често привличащи вниманието на ентомолога и фотографа натуралист са някои бръмбари, напр. аноксията (*Anoxia orientalis*). Много насекоми по понятни причини нямат български названия, затова изписваме латинските им имена на кирилица. Тя и твърде красивият мраморен бръмбар (*Polyphylla fullo*) са много свързани с крайбрежните пясъци. Егрите им ларви, твърде подобни на тия на майския бръмбар, се хранят с коренищата на тревите пясъчен класник (*Elymus arenarius*) и на пясъчаря (*Ammophila arenaria*). Тъй като тези растения имат добре развити коренова система, те се засаждаат понякога за укрепване на дюните.

Природният парк „Златни пясъци“ на север от Варна е красив и много интересен, особено за запаления природолюбител. Той е най-малкият по площ (1300 ха) и от първите обявени у нас – още през 1943 г. Егва през 1996 от Министерството на земеделието и горите бяха организирани дирекциите на природните паркове, тогава 7, понастоящем 11, в това число и нашият „Русенски Лом“. По онова време „Златните пясъци“ бяха само красиво място за почивка със сполучливо „интегрирани“ сред гората хотели. И ние му се порадвахме и можахме да се убедим в неговата ценност.пей-зажът е много живописен. Към изток Франгенското плато се спуска стръмно към морето. Белите сарматски варовици, образувани на дъното на морето преди около 10 млн. години, контрасти-

Зеленият гушер събира топлина на припек

Жълтокоремият смок е една от на-дългите змии по нашите земи

рат с тъмната зеленина на гората. Тя е предимно от типа на равнинна смесена гъбрава (*Quercetum mixtum*) с общо 50 – 60 вида гървета, храсти и увивни растения. Твърде наподобява горите в Дунавската равнина. Общият брой на намерените тук растения е около 500. В тяхните, зашумени и влажни долове, издълбани от малки поточета, вливащи се в морето, изневиделица попадат в съвсем друг свят. Дърветата са оплетени с лиани, които създават илюзия за тропическа гора. Въздухът в тези долове е като в парник и пълен с досадни комари. За миг грехите залепват на гърба и се обливате в пот. Това е един особен тип крайречна заливаема гора. Наричат я лонгозна – названието идва от гръцки и значи „дълга“. Разпространена

Охавванията на сколопендрата могат да са много болезнени

е най-вече по долните течения на нашите черноморски реки – Батова, Камчия, Ропотамо (в превод от гръцки – Царска река), Велека и Резовска. Нейното „битие“ се определя на първо място от ежегодното наводняване за продължително време, предимно през пролетта, причина на високата почвена влага. Водещите видове са тополи (*Populus alba*, *P. nigra*), полски бряст (*Ulmus campestris*), полски, остролистен или още лонгозен ясен (*Fraxinus oxurphylla*), полски клен (*Acer campestris*), гива круша или киселица (*Pyrus communis*), черна елша (*Alnus glutinosa*), върби (*Salix*) и богат подлес от храсти. Тук трябва да споменем и летния гъб (*Quercus robur*), относително устойчив на заливане. Този вид вирее също и на гунавския остров Вардум. Тук-там расте папур и тръстика, привързани към високо ниво на подпочвена вода или постоянен водостоеж. Удивително – повет и бръшлян, хмел и гива тиква, гива лоза (*Vitis sylvestris*, прабабата на почитаната от нашия народ винодайна лоза) и особено скрипка и гърбач създават почти екзотична атмосфера. Скрипката (*Smilax excelsa*) има сърцевидни листа и плод гребна червена ягода. Със своите свирепи, агресивно извити шипове образува непроходими

гъсталаци, които напомнят на далечните тропически гърбачовни лесовете. Не случайно, когато преди показвах цветни диапозитиви от нашите похождения, казвах на шега: „Ето Ви един репортаж за последната ни експедиция по Амазонка!“ Гърбачът (*Periploca graeca*) носи плодове, напомнящи щипка на рак и е много „по миролюбив и цивилизован“ – липсват му бодлите.

Вниманието ни е насочено на първо място към птиците. Разбира се, не можехме за малкото време на едnodневно посещение да извършим пълна регистрация на всички птици в Парка. Но горе на платото освен полската (*Alauda arvensis*) и качулатата чучулига (*Galerida cristata*), които можем да срещнем навсякъде, видяхме и рядката късопръста чучулига (*Calandrella brachydactyla*). И трите вида отгоре са пясъчно жълтокафяви. Долната страна на късопръстата е светла и ненапетнена и отстрани на шията личи полулунно петно. Също така успяхме да видим дебелоклюната чучулига (*Melanocorypha calandra*). Тя се отличава със значително по-егрия си ръст и при излитане с белия ръб отзад на крилете и отстрани на опашката. Както късопръстата, така и дебелоклюната чучулига отсъстват в Средна Европа и затова представляваха особен интерес за студентите. Нашият германски приятел г-р Волфганг Баумгарт беше успял да снима и малки бухалчета в „гнездото“ им, разположено сред шубраците в основата на скалите. Господарят на нощта не си устройва гнездо, а по правила снася яйцата направо на земята. Такова „гнездо“ успях по-късно и аз да снимам на Голямия Бръшленски остров на р. Дунав. Д-р В. Баумгарт е следвал ветеринарна медицина в София. Очерта се като първокласен наблюдател орнитолог. Неведнъж сме излизали заедно и по Ломовете

в околностите на Русе. Общото число на видовете в ПП „Златни пясъци“ – гнезещи, прелетници и зимни гости е около 120.

Безспорно, едно от най-живописните места, на които северното Черноморие е тъй богато, е Дворецът в Балчик, някога лятна резиденция на румънската кралица. Най-напред малко история. Цяла Добруджа до брега на Дунава е била населена от край време от етнически

българи. Берлинският конгрес 1878 узаконява отнемането на Бесарабия от Румъния в полза на Руската империя. В замяна е отрязана северната част на Добруджа и предадена на Румъния. Нещо като „с чужда пита помен“ – нито за пръв, нито за последен път в историята! В границите на България остава само южната част. След края на Първата световна война по силата на Ньойския договор земите на север от линията Тутракан – Балчик допълнително са присъединени към Румъния. Тогавашната румънска кралица Мария (на румънски regina Maria) около началото на 20-те години посетила т.н. „coasta de argint“ – „сребърния бряг“ на Юг и на Север от Калиакра. Белите сарматски варовици и мерзели, особено на лунна светлина, действително създават такова впечатление. По южния бряг, например при Балчик, излизат карстови извори. Пет или шест на брой, те карали няколко воденици – необичайна гледка за Добруджа. Кралицата харесала мястото и с тънко чувство за потенциалните възможности на ландшафта го купила. Не случайно и до днес разположеният амфитеатрално град и

Лонгозата е влажна гора от тропически тип у нас

околностите му вдъхновяват наши и чужди художници да ги увековечат на платната си.

Дворецът – резултат на усилията на двама италиански архитекти, един швейцарски градинар, на парите и желанието на румънската кралица, днес е един от бисерите не само по крайбрежието. Тъй като теренът е със силна генивелация към морето, се наложило да изгнат подпорни стени. Получили се по-тесни и по-широки тераси. Скрити стълби свързвали различните нива. Някои от старите сгради били запазени, построени и нови. Всички от варовик – местният строителен материал. Водата творчески била използвана като изграждащ и сполучливо оживяващ елемент. Тече с тих ромол по плитки канали, образува по-малки и един по-голям водопад. Вековни дървета, напр. кавази (бяла топола) и сгради се отразяват в огледалата на по-малки и по-широки водоеми. Изкусно изковани портали и решетки допълват картината и внушават настинка уникална атмосфера, все едно оживяла легенда. Един вид символ на парка е централната сграда на три етажа, увенчана от минаре.

Дворецът в Балчик е построен по прищявка на претенциозната румънска кралица

През 1940, благодарение на щастливо за нас стечение на обстоятелствата и дипломатическите способности на цар Борис III, се стигнало до Крайовската спогодба, останала в сила и след края на войната и Южна Добруджа се върнала отново към Родината. Лятната кралска резиденция първоначално служила за почивен дом на БАН и по липса на съответни грижи позападнала. Едва през 1955 била предадена на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и тогава са положени основите на университетска ботаническа градина. Това станало под ръководството на голямия ни ботаник акад. проф. Даки Йорданов. Уместно били използвани наличието на вода и благоприятния климат. Били засадени множество излоистни, особено от Средиземноморието, както и някои вечнозелени широколистни дървета и храсти. Нашенският пърнар (*Quercus coccifera*) с твърди и богливи листа, вирее само в най-южните части на България. Покрай него е бил посаден и срещания в цялото Средиземноморие скален дъб (*Qu. ilex*). Освен това странджанската зеленика (*Rhododendron ponticum*), тя е придошел вид някога от Мала Азия, когато Бос-

форът е бил още сухоземен мост, свързващ двата континента. Когато цъфти, рагва окомто с разкошните, розово виолетови цветове. Също така лавровишната (*Laurocerasus nobilis*), магнолията (*Magnolia grandiflora*) и др. През изцяло изковани порти покрай декоративен кладенец, се влиза в т.н. „Аллах бахча“, нека я наречем „Божествена градина“. Лехите представяват пъстроцветен килим от цветя, който се

мени според сезона. А долу, край самия плаж, е устроена сбирка от растения, виреещи по пясъците – аренаурум. Вече споменахме някои от тях в нашия разказ по-горе.

В Балчишката ботаническа градина има и специален кът със сукуленти – растения със сочни листа и стебла. Между тях кактусите с обилното си цъфтене и плодоносене показват колко добре се чувстват тук. Някои разцъфтяват едва вечерта и на гругата сутрин цялата прелест вече увяхва. Между тях е и приказно красивата „Царица на нощта“ (*Selenicereus grandiflorus* – едроцветен лунен кактус). За опрашване разчитат главно на нощни пеперуги от семейство вечерници (*Sphingidae*) с техните дълги хоботчета. Не случайно научното название на една от тях, гълъбовата опашка, е *Macroglossum* – големият език – *stellatarum*. Това семейство пеперуги е много интересно по няколко причини. Тялото им е доста дебело и с аеродинамична форма, а крилете заострени, сгънати на гърба най-често във форма на буквата V. Много от тях са твърде красиви, като напр. зокумовата вечерница (*Daphne nerii*) и мъртвешката глава

(*Acherontia atropos*), нарече-на така заради подобния на череп образ отгоре на гърдите. Те са едни от най-едри-те между всички наши пеперуги, с разпереност на крилете до 120 мм (!). При висока честота на маха на крилете (напр. до 70 – 90/сек. при гълъбовата опашка) могат да застанат подобно на птиците колибри пред цвѐта, от който черпят нектар и в замяна на това (по принципа *da ut des* – дай, за да ти дам)

го опрашват. Гъсениците им са едри, често с диагонални ивица от страни на тялото и „рогче“ на последния сегмент. Те са бавно подвижни и за разлика от понякога светкавичните възрастни пеперуги са и сравнително лесен обект на фотолов. Така напр. имах рядката възможност да улова гъсеница на мъртвешка глава на матул (*Datura stramonium*) при Калиакра. Тя не е „наша“ пеперуга, а прелита до нас от Северна Африка. Вечерниците могат да развиват невероятна скорост. При поветицовата вечерница (*Agrius convolvuli*, наречена така по растението, от което се храни гъсеницата) тя е средно 50 км/ч, но достига и до 100 км/ч (!).

По високите скали в околностите на Балчик съществува гнездова колония от бързолети – черен и белогръд (*Apis arus*, *A. melba*). Донякъде приличат на лятковици със сърповидните си криле и врязана опашка. Но не са роднини, пък и по размери са много по-едри, разпереност на крилете около 45 см. Черният е обикновен в някои градове, напр. Русе, Свищов и др. Белогръдият гнезди предимно по скали. Със стремителен полет ятата

Ботаническата градина в Балчик е едно от най-приятните места за разходка и туризъм

им пълнят въздуха с пронизителни трели, на черния „срий-срий“, а белогръдият с вик „ти-ти-тит“. Хранят се с високо летящи насекоми, т.н. „въздушен планктон“. Едва след войната беше установено, че даже спят във въздуха.

По цялото черноморско крайбрежие от Варна чак до Шабла земните пласто-ве са наклонени към изток, към морето. Сарматските скали почиват върху лежащите под тях глинести наслойки. Това създава една твърде неблагоприятна „строително-геоложка обстановка“. Вследствие бурното развитие на туризма, особено през летния сезон, къщите и хотелите никнат като гъби и по недопустим начин натоварват пластовете. При намокряне глината става плъзгава и като по ролкова пътека всичко тръзва наголу. Това са опасните свлачища, създаващи немалко проблеми на инфраструктурата – селища и пътища. Неведнъж, преди и сега, сме ставали свидетели (и потърпевши) на такива разрушения.

За интересните ни срещи може да се разказва още надълго и нашироко. Но нека спрем до тук. Друг път повече. ■